

ГУМОРИСТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕТНІЧНИХ СТЕРЕОТИПІВ У НІМЕЦЬКОМУ ПОБУТОВОМУ АНЕКДОТІ

Стаття присвячена реалізації категорії комічного у німецькомовному побутовому анекдоті етнічної тематики. Визначається сутність поняття "стереотип", обґрунтовується значущість побутового анекдоту для вивчення етнічного характеру, розглядаються засоби творення комічного ефекту в анекдоті.

Ключові слова: побутовий анекдот, стереотип, комічний ефект, гра слів.

Данная статья посвящена реализации категории комического в немецкоязычном бытовом анекдоте этнической тематики. Определяется сущность понятия "стереотип", обоснована значимость бытового анекдота для изучения этнического характера, рассматриваются средства создания комического эффекта в анекдоте.

Ключевые слова: бытовой анекдот, стереотип, комический эффект, игра слов.

This article is devoted to realization of the humor category in the German joke of ethnic thematic. The concept «stereotype» is identified, the significance of joke for studying of ethnic character is substantiated, the language means of humor effect making are considered.

Key words: joke, stereotype, humor effect, casuistry.

Серед проблем загальногуманітарного характеру, що вже не одне століття цікавить соціологів, психологів, а віднедавна й філологів, проблема комічного є, безсумнівно, однією з найскладніших. Суть комічного потрапляла у фокус інтересів стилістики, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та прагмалінгвістики. Актуальність вивчення "етнічного" гумору дає змогу усвідомити насамперед психологічне й ментальне підґрунтя дискурсивної (комунікативної) природи цього феномену, адже гумористичний ефект виникає лише з урахуванням програми його інтерпретації адресатом. Вибір мовного комізму як предмету дослідження узгоджується з лінгвокультурною парадигмою, у рамках якої встановлено, що аспекти мови регулюються або мотивуються ментальними параметрами, які ґрунтуються на людському досвіді й "укладені" в реальний контекст.

Складний, у певних своїх атрибутах амбівалентний феномен сміхової культури не у всіх її жанрах належно вивчений. На необхідності з'ясування специфіки сміхової культури наголошував М. Бахтін у своєму дослідженні про Рабле. Він вважав, що своєрідність народного сміху, який є базисним для вивчення розвитку європейської художньої культури, ще не розкрита. Це стосується особливо живучого й мобільного жанру – анекдоту в німецькому фольклорі, сутність змісту й форми якого потребує всебічних студій, адже анекдот як жанр виконує не тільки викривальну функцію (мається на увазі політичний анекдот), а й розважальну, та не позбавлену філософічності – іронічного погляду на суєту суєт.

Слід зауважити, що більшість робіт, в яких досліджувались стереотипні уявлення про етнічні групи, були написані на матеріалі так званих міжнародних анекдотів, тобто анекдотів, побудованих на шаблонному сюжеті: представники різних національностей (які, як правило, різняться за історичними, географічними, культурними витоками), потрапивши в одну і ту ж ситуацію, реагують на неї по-різному, відповідно до тих рис національної характеру, які приписують їм на батьківщині анекдоту. В презентованій статті розглядаються анекдоти про німецькомовні етнічні групи, які попри спільні багатовікові традиції, характеризуються власними особливостями сприйняття та оцінки дійсності. Звернення саме до таких анекдотів можна розцінювати як показник новизни роботи.

Вивчення різних напрямків народної сміхової культури загалом і в переломленні її крізь жанрову "лінзу" анекдоту зокрема, а відтак у показі його, анекдоту, поліфункціональності в різних тематичних пластах і конкретніше – у сфері міжетнічних взаємин – є назрілою потребою сучасної фольклористичної науки. Адже так історично склалося, що у межах окресленого простору (у даному випадку Німеччини) співіснують різні етнічні групи (баварці, шваби, північні німці тощо), які утворюються у процесі довговікових стосунків спілкування. Такі стосунки у своєрідній художній трансформації відображені у словесності всіх етнічних культур.

Принцип всебічності вивчення даного пласту народної словесної сміхової культури вимагає не оминати також образів фриза, австрійця, швейцарця тощо, зображених в німецьких гумористичних текстах різних уснословесних жанрів, у тому числі й анекдоті. Щоправда, в анекдотичній ситуації з більшою чи меншою мірою добродушності об'єктом сміху стає не тільки іноетнічний типаж, а й представник автохтонної національності, і тоді вже *самоіронія* є основним засобом художньої

експресії дотепу. Це закономірно, бо фольклор завжди був надзвичайно чутливим барометром суспільних настроїв і думок. У той же час, наприклад, питання сприйняття північними німцями (прусаками) своїх південних побратимів (баварців) та навпаки крізь призму сміхової традиції було залишається одним з найскладніших та найцікавіших.

Справа у тому, що будь-яка субкультура створює власну систему цінностей і реалізує її у формі анекдоту. Це обумовлюється двома моментами: по-перше, анекдот представляє собою белетризований колективний досвід звичайних носіїв культури, а не професійного творця-літератора. По-друге, картині світу, що складає когнітивну основу текстів анекдотів, властива глобальність, адже анекдот відбиває всі значущі сторони буття суспільства, у ньому вербалізуються всі найважливіші етнічні та культурні стереотипи. Тому вивчення стереотипів вважається багатьма вченими невід'ємним етапом у дослідженні типології анекдоту [Гришаєва 2001; Птушка 2008].

Треба зазначити, що етнічний стереотип традиційно розуміється як сукупність уявлень про представників іншого етносу, його інтелектуальний і моральний рівень (хоча визначати ці властивості, коли йдеться про цілий народ, надзвичайно важко, якщо взагалі можливо), його звичаї і традиції, його роль в історії людства, регіону і над усе в історії двосторонніх стосунків обох етносів [Донец 2001; Прохоров 1996]. Стереотип визначається як "схематичний, стандартизований образ або уявлення про соціальне явище або об'єкт, зазвичай емоційно забарвлені і такі, що є сталими". Він виражає звичне відношення людини до якого-небудь явища, що склалося під впливом соціальних умов і попереднього досвіду [Тер-Минасова 2000, с. 46]. Інакше кажучи, це уявлення одного етносу про типові (як йому здається) риси іншого, які отримують в анекдоті, як правило, негативну оцінку.

На основі аналізу існуючих у свідомості людини стереотипів про певну етнічну або соціальну групу О. Реш пропонує вивести такі формули стереотипного уявлення, як *всі (багато хто) X є Y*, або *всі (багато хто) X роблять Y*, де X називає членів групи, а Y, відповідно, називає їх типову якість або дію [Реш 1998, с. 98]. Так, у німецькій культурі укорінилося поблажливо-іронічне ставлення до представників швабсько-алеманського лінгвокультурного ландшафту, як до людей простих, елементарних до примітивності, з цілком одномірним, лінійним мисленням: *Ein Schwabe kommt zur Autowaschanlage. Der Besitzer sagt ihm, er solle sich exakt an die Anweisungen auf den Schildern halten, dann könne nichts schiefgehen. Kurz darauf kommt ihm der Schwabe triefnaß entgegen. Er fragt den Schwaben: "Was ist denn mit Ihnen passiert?" Der Schwabe antwortet: "Ha, do war a Schild "Gang raus!". "Hano, do ben i halt raus ganga."*

Комічний ефект анекдоту обумовлений мотивованою ігровою настановою реакцією адресата на невідповідність актуалізованої інформації усталеним нормам: онтологічним, етологічним, мовленнєво-логічним та мовним. Його мовній реалізації сприяє вживання відповідних стилістичних прийомів, основним з яких є мовна гра. Так, у наступному анекдоті комічний ефект виникає через буквальну інтерпретацію учасниками ситуації вказівки щодо виконання певної дії: *Weshalb trinken Schwaben die Milch immer in dem Geschäft, in dem sie sie gekauft haben? Weil auf der Packung steht: "Hier öffnen!"*

Однак, відхилення від мовленнєвих (повтор, контраст), мовленнєво-логічних (алогізм, оксиморон, каламбур на підґрунті полісемії, омонімії) та мовних норм (каламбур на основі буквальної інтерпретації й трансформації фразеологізмів) створює лише поверхневу площину комічного. У той час його глибинна площина віддзеркалює відхилення від норм, що лежать у позалінгвальній царині: онтологічних (гіпербола, закорінені на гіперболі іронія, метафора й метафоричне порівняння) та лінгвоетологічних. Саме глибинна площина комічного уможлиблює виконання анекдотом його прагматичних функцій. Так, в анекдоті (10) комічний ефект досягається через поєднання у його семантичній структурі логічно неpojднувальних речей: *Warum bauen die Schwaben die Schulen auf den Berg? Damit sie auch mal auf die höhere Schule können.*

Нерідко для створення комічного ефекту адресант інформації використовує такий прийом, як навмисна деформація явищ, одним зі способів якого є применшення фактів, почуттів, досвіду або таких якостей, як розмір кількість. У наступному прикладі применшується кількість мозкової субстанції у голові шваба:

Ein Schwabe macht Urlaub in Afrika und kommt an einem seltsamen Stand vorbei: Ein Kannibale preist menschliches Hirn an. Der Schwabe will wissen, wozu das gut sein soll und der Kannibale erklärt: "Wenn man menschliches Hirn isst, dann wird das eigene Hirn leistungsfähiger!" Der Schwabe interessiert sich dafür und will weiter wissen, was drei Schilder bedeuten, die unten an der Kühltheke stehen. Der Kannibale erklärt weiter: Badenerhirn: 100 Dollar je Pfund Bayernhirn: 300 Dollar je Pfund Schwabenhirn 400 Dollar je Pfund. Der Schwabe wird ganz stolz, dass ausgerechnet schwäbisches Hirn den höchsten Preis erzielt, was dem Kannibalen nicht entgeht. Daher erklärt er dem Schwaben: "Verstehen sie das nicht falsch.

Schwäbisches Hirn ist deshalb so teuer, weil wir viel mehr Schwaben schlachten müssen, um ein Pfund zusammen zu kriegen."

Виникненню комічного ефекту сприяє варіативність контекстуальних смислів, достатньо різноманітний набір прийомів, як, наприклад, полісемія та омонімія. Багатозначна лексема *schießen* позначає дії, яка виконується через застосування вогнепальної та невогнепальної зброї – лука. Проте обидва учасники дії, швейцарські мисливці, використовуючи лук для стрільби, сподіваються на те, що їх постріли хтось почує:

Zwei Schweizer Jäger verirren sich nachts im Wald. "Gib doch einen Schuss ab", schlägt der eine vor. "Vielleicht findet man uns dann leichter." Der zweite befolgt den Rat. Keine Reaktion. "Schieß noch mal!" fordert ihn der erste auf. Wieder ein Schuss, wieder keine Reaktion. "Noch einen Schuss!" drängt sein Freund. "Tut mir leid", antwortet der Schütze, "das war mein letzter Pfeil."

Семантичною основою комічної гри може виступати поєднання в одному контексті слів у прямому і переносному значеннях. В анекдоті (6) швейцарець виступає як дурнувата людина, що не може відрізнити ведмежу нору від залізничного тунелю. Комізм ситуації утворюється через гру слів, що спирається на переносне вживання лексеми *Höhle* :

Ein Schweizer liegt im Krankenhaus, alle möglichen Knochen gebrochen. Sein Nachbar fragt ihn: Nachbar: "Wie haben sie denn das gemacht?" Schweizer: "Jo, i bin Bärenjäger." Nachbar: "Und...was ist passiert?" Schweizer: "I staand a einer klainen Höhle und sagte: Huchu Bärli. jo un da kam ein kleiner Bär heraus, den habe ich laufe lassen!" Dann bin i zu aner mittelgroßen Höhle: Huchu Bärli, da kam a mittelgroßer Bär, aber immer noch zu klein! Dann bin i zu aner großen Höhle: Huchu Bärli." Nachbar: "...und dann?" Schweizer: "Dann kam der Alpen-Express."

В анекдоті (8) дається комічна характеристика швабів, яка будується на використанні діалектного виразу, включеного до мовної гри словотворчого характеру. Тут має місце «уявне стягнення» синтаксичної конструкції до однієї словоформи. Робиться натяк на відсутність у швабів елементарного поняття про технічне оснащення побуту: (8) *Der Name Handy wurde übrigens von einem Schwaben erfunden. Als er so ein Ding zum ersten Mal sah, fragte er ganz erstaunt: "Hänn die koi Schnur?"*

Австрійці теж зображуються подекуди як відсталі у плані технологій народ, який займається переважно сільським господарством і не знає навіть, що таке лінії електропередач. Комічний ефект утворюється через асоціативний зв'язок паркану та електричних дротів, де лексема, що позначає перше поняття – *der Zaun*, вживається у метафоричному значенні:

(9) In Österreich werden Stromleitungen über Land verlegt. Kommt ein Österreicher am Ort des Geschehens vorbei, kichert, geht weiter. Kommt der zweite vorbei, lacht, geht weiter. Der dritte kommt, bleibt stehen und lacht schallend - er kriegt sich gleich gar nicht mehr ein. Da fragt ihn einer der Arbeiter, was denn daran so komisch sei. "Na ja", sagt er prustend, "ihr hängt den Zaun so hoch, dass alle Kühe unten durchlaufen."

Зазначимо, що презентована робота не претендує на повноту визначення етностереотипних характеристик німецькомовних етнічних груп. Проте вона може слугувати відправною точкою у дослідженні авто- та гетеростереотипів німецькомовного етносу. Результати проведеного аналізу анекдотів етнічної тематики дозволяють говорити про стереотипні уявлення однієї етнічної групи про іншу. Виявилось, що комічної репрезентації зазнають у першу чергу інтелектуальні здібності етнічних представників. Створенню комічного ефекту в анекдотах сприяє гра слів, яка має фонетико-графічну, морфологічну або лексичну природу.

Література

Болдирева А.Є. Мовні засоби створення гумористичного ефекту: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі романів П.Г. Вудхауза) / А.Є. Болдирева. Дис... канд. філ. наук: 10.02.04. – Одеса, ОНУ ім. І.І. Мечникова. – 2007. – 231 с. Гришаева Л.И. Анекдот как способ фиксации социальной нормы морально-этических ценностей социума / Л.И. Гришаева // Эссе о социальной власти языка. – Воронеж: ВГУ, 2001. – С.183-187. Донец П.Н. К типологии стереотипов // Социальная власть языка. – Воронеж: ВГУ, 2001. – С.183-187. Прохоров Ю.Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в преподавании русского языка как иностранного / Автореф. дисс. на ... канд. филол. наук. – Волгоград, 1996. – 18 с. Птушка А. С. Об'єктивація гендерних стереотипів у текстах англійськомовних анекдотів / А. С. Птушка. Дис... канд. наук: 10.02.04. – 2008. – 198 с. Реш О. Проблема стереотипов в межкультурной коммуникации // России и Запад: диалог культур. – Вып. 6. – М., 1998. – С. 98-111. Шонь О. Б. Мовностилістичні засоби реалізації гумору, іронії і сатири в американських коротких оповіданнях / О.Б. Шонь. Автореф. дис. ... на канд. філ. наук: 10.02.04. – Львів: ЛНУ, ім. Івана Франка, 2003. – 228 с. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.: Слово, 2000. – 261 с.